

El poeta Agustí Bartra (1908-1982) va tornar a Catalunya el 1970, després de trenta anys d'exili, i es va instal·lar a Terrassa, on va morir. Després de la seva mort, Anna Murià (1904-2002), escriptora i esposa de Bartra, va cedir a l'Ajuntament de la ciutat que els havia acollit tot l'arxiu del poeta. Actualment, el material del Fons Bartra està custodiat per l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa. Any rere any des de 1997, el consistori terrassenc edita el llegat bartrià en uns opuscles que formen els «Papers Bartra». La col·lecció està coordinada i elaborada per Jaume Aulet,¹ professor del departament de filologia catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona, el qual, en tant que bon coneixedor de l'obra de Bartra, dóna garantia d'una feina ben feta i rigorosa.

Una iniciativa filològica com aquesta hauria de contribuir a la difusió i al coneixement més profund del poeta i de la seva obra. En aquest sentit, les intencions de la col·lecció queden ben explicades en el primer volum (1997): «La finalitat principal és donar a conèixer una part del fons documental que es conserva a l'arxiu particular del poeta» (p. 9). Convé aclarir aquesta «una part», ja que no es tracta d'amagar informació al públic, sinó de seleccionar en funció de criteris literaris i filològics l'extensa quantitat de documents que hi ha a l'arxiu, que van des de cartes personals fins a retalls de diaris, passant per cartes «professionals», manuscrits i còpies de les obres del poeta, conferències i, fins i tot, factures. A més, de tots aquests documents, n'hi ha de més interessants o significatius que d'altres. Així, doncs, el primer volum reflecteix molt bé la intenció de la col·lecció i esdevé una mena de declaració de principis; uns principis que s'han respectat en els vuit volums següents. Esperem que sigui així en les edicions que segueixin, perquè és fonamental la tasca divulgativa de la col·lecció i la funció filològica que es duu a terme intentant aprofundir una mica més en la figura i l'obra d'Agustí Bartra, les quals potser havien estat analitzades sovint d'una manera superficial i frívola. No es tracta de reivindicar ningú ni cap obra, sinó, com a mínim, de tenir-ne un coneixement tan profund com sigui possible. Potser Agustí Bartra i la seva obra necessitaven una iniciativa com aquesta.²

1. Puntualment l'editor ha comptat amb col·laboradors per alguns dels volums. Jordi F. Fernández participà en l'edició del tercer número de la col·lecció, *Miquel Martí i Pol i Agustí Bartra. Diàleg epistolar* (1999), i l'autor d'aquesta ressenya s'encarregà del vuitè volum, *Agustí Bartra. Primer manuscrit de «Xabola»* (2004).

2. De fet, el «Simposi Agustí Bartra» que es va fer el novembre de 1987, tenia en certa manera aquesta voluntat divulgativa, al mateix temps que volia servir d'homenatge i reconeixement al poeta. La publicació de les obres completes, realitzada per Edicions 62 a partir de 1971, també vol ser l'entrada de Bartra en la història de la literatura catalana. Però de tot això ja en fa trenta anys. Cal, doncs, revisar, ampliar i renovar la feina feta des de llavors fins ara.

El contingut dels nou volums apareguts fins ara és la millor mostra de la voluntat divulgativa de la col·lecció. En el primer volum (actualment esgotat, mostra de l'interès que va generar), titulat *Tres contes inèdits*, hi podem llegir tres narracions que Bartra va escriure als anys trenta i que formaven part de projectes més ambiciosos. Després de la publicació del seu primer llibre de contes, *L'oasi perdut* (1936), la guerra va estroncar la vida i la carrera literària incipient, i aquest projecte literari va quedar abortat. Com anota l'editor, però, les tres narracions presentades estan més a prop, pel grau de maduresa literària, del volum *L'estel sobre el mur* (1942). En aquest cas, doncs, es donen a conèixer narracions que segons sembla havien restat inèdites, tot i que en major o menor grau estaven enllestides per ser publicades. Això, doncs, dóna compte de fins a quin punt la guerra civil va trasbalsar la carrera literària de Bartra. A més, dues d'aquestes narracions, «La ciutat» i «Dos-cents dos graons», tenen com a tema la guerra i, per tant, il·lustren l'estret vincle que s'estableix entre vida i obra quan un autor viu una experiència tan extrema com una guerra o els camps de concentració. Bartra és un dels casos més significatius de la literatura catalana pel que fa al rastre de la guerra, els camps de concentració i sobretot l'exili en la seva literatura. «Papers Bartra» també ajuda a entendre tot aquest fenomen.

El segon volum (1998) ens acosta una faceta més desconeguda de Bartra, el crític o el teòric de la poesia i la literatura en general, això sí des de la seva condició de poeta. En aquest cas, se'ns ofereix la versió catalana d'una conferència titulada *Dos poetas a Nova York: Hart Crane i García Lorca*, la qual va elaborar originàriament en castellà el darrer trimestre de 1969, quan gaudia de la càtedra Juan Ramón Jiménez de poesia hispanoamericana de la Universitat de Maryland. Aquesta conferència és especialment interessant per entendre algunes claus de la poesia bartriana, ja que, com és habitual en els poetes quan parlen d'altres autors i d'altres obres, en realitat estan parlant d'ells mateixos; a més Bartra se centra en dos poetes que li resulten propers i amb els quals té força punts en contacte, començant pel mer fet autobiogràfic d'haver passat una temporada a Nova York, però també per l'efecte poètic de la ciutat, ja que en els tres casos genera poemes que tenen punts de contacte. Com indica l'editor, en l'obra de Bartra cal destacar «A l'estàtua d'Atlas de la Cinquena Avinguda» i «L'elf del pont de Brooklyn».³ El segon ens remet al poema de García Lorca, «Ciudad sin sueño (Nocturno del Brooklyn Bridge)»⁴ o al llibre de Hart Crane, *El puente*.

El tercer volum (1999) enceta l'edició de la correspondència d'Agustí Bartra, que continua en els números cinc (2001), set (2003) i nou (2005) de la col·lecció. El fons epistolar de Bartra és molt ric i conté documents que van des del 1939 fins a principis dels anys vuitanta, amb interlocutors molt diversos. Són especialment significatives les lletres que s'intercanvia amb altres escriptors bé siguin exiliats o bé siguin de l'interior.⁵ En aquest sentit, els quatre volums que de moment s'han dedicat a la correspondència bartriana donen compte d'aquests dos grups d'interlocutors. Així, en el número tres de la col·lecció llegim una mostra de la correspondència amb Miquel Martí i Pol, en els números cinc i set llegim correspondència mantinguda amb Pere Calders, quan aquest ja havia tornat a Catalunya, i el novè volum presenta la correspondència amb el grup d'exiliats a Xile (C. A. Jordana, Domènec Guansé i Francesc Tratal).⁶ Tot el gruix de correspondència fins ara editat ens aporta informació de diversos tipus i és això el que el fa especialment interessant. Així, permet aprofundir en el coneixement de l'interlocutor de Bartra. Les cartes amb Pere Calders, per exemple,

3. Ambdós poemes pertanyen al volum *L'Evangeli del vent*, dins BARTRA, Agustí (1985): *Obra poètica completa*. Vol. 1. Barcelona: Edicions 62, p. 110 i 111-121, respectivament.

4. Val a dir que Bartra té un poema titulat «Ciutat sense son», dins *L'arbre de foc* (vegeu BARTRA: *Obra poètica completa*, vol. 1, op. cit., p. 45-47), el qual insinua punts de contacte amb la poètica lorquiana.

5. Per una visió general de la correspondència d'Agustí Bartra, vegeu AULET, Jaume (1998): «La correspondència d'exili d'Agustí Bartra». AZNAR SOLER, Manuel (ed.): *El exilio literario español de 1939: actas del Primer Congreso Internacional*. Vol. 1. Barcelona: GEXEL, p. 539-553.

6. En la introducció del novè volum s'adverteix que la correspondència amb Joan Oliver es reserva per altres números de la col·lecció, a causa de l'important nombre de cartes que es conserven a l'arxiu.

contenen dades sobre el retorn del narrador a Catalunya i les dificultats que podia tenir per incorporar-se a la vida i l'activitat literària de l'interior: «Jo porto un tràfec que també és d'«antologia»: els matins, treballo a l'editorial Vergara, en la col·lecció «Isard», dedicada exclusivament a traduccions al català d'obres —novella i assaig— consagrades per èxits internacionals. A les tardes, treballo a casa per a dues o tres editorials com a dibuixant i, si tot va tal com m'ha estat dit, a partir del dia primer del pròxim octubre, entraré a treballar —a les tardes— a la UTEHA de Barcelona».⁷ En aquesta línia, les cartes amb el grup de Xile també aporten dades significatives per saber com s'organitzaven els exiliats i quines feines realitzaven per poder sobreviure.

Un altre tipus d'informació és la que ens arriba sobre l'activitat quotidiana de Bartra, bé sigui per la informació que ell mateix dona o per les referències que pot tenir l'interlocutor en qüestió; aquesta activitat diària ens interessa especialment quan es tracta de literatura. Així, per exemple, l'any 1968, Bartra parla a Martí i Pol de la publicació de l'obra d'Anna Murià *Crònica de la vida d'Agustí Bartra* o de la seva novel·la *La lluna mor amb aigua*. De la mateixa manera, amb Pere Calders, Bartra parla del projecte d'anar als Estats Units⁸ o d'activitats relacionades amb el llibre *Màrsias i Adila*.⁹ El darrer volum de la correspondència també dona compte de les activitats literàries que es duïen a terme a l'exili, com poden ser les publicacions i revistes que els exiliats van tirar endavant, per exemple *Germanor* o *Lletres*: «He rebut, en efecte per mitjà de l'Avel·lí Artí [sic], el començament del «Poema de Rut». Anirà en aquesta edició. No l'hem publicat abans perquè tenia ja altres poemes i proses poètiques i sempre em diuen que fem una revista massa literària i filosòfica».¹⁰ En aquest sentit, les cartes editades ajuden a completar o a ampliar el coneixement de les xarxes de relacions personals i literàries entre els exiliats.

Les cartes també són una font importantíssima d'informació sobre el context del moment, històric, social i literari. En aquesta línia, les lletres intercanviades amb Pere Calders són prou rellevants, ja que ha viscut l'exili en primera persona i un cop retorna a Catalunya es troba un panorama completament diferent de com era quan en va marxar. D'altra banda, en la correspondència amb Calders hi podem llegir una visió particular sobre la polèmica arran de la publicació de l'antologia *Poesia catalana del segle XX* (1963), per part de Josep M. Castellet i Joaquim Molas, en la qual Bartra té un paper, podríem dir, dubtós i d'entrada s'hi mostra reticent: «En canvi, vaig rebre fa poc una lletra d'Edicions 62, en la qual se'm demana autorització per a reproduir en l'antologia del Molas quatre o cinc poemes de la primera època. Vaig contestar negant-me, perquè em semblava injust que se'm representés en el llibre amb balbuços de la meua prehistòria lírica. Em varen tornar a escriure, aquesta vegada un tal Casajuana, per dir-me que l'antologia era de caràcter històric, etc., i demanant-me que fes confiança als seus autors, els quals coneixien bé tota la meua [sic]. Els vaig contestar accedint, encara que els seus arguments no m'inspiren la confiança que em demanen».¹¹ En la carta següent, Calders dona al poeta la notícia de l'aparició de l'antologia i l'elogia tot explicant-li el pes que hi té.¹² Al mateix temps, les cartes il·lustren, com estem veient, el malestar de Bartra amb el col·lectiu d'escriptors de l'interior, aquest cop a causa del rebuig de la seva obra *Quetzalcòatl* per al premi «Carles Riba». Tot i que el motiu d'exclusió és lògic, les línies de Bartra traspuen un to de menyspreu significatiu: «Pel que el nostre amic ha sabut després directament del Pe-

7. «Papers Bartra», 7, p. 12.

8. «Papers Bartra», 5, p. 24.

9. «Papers Bartra», 7, p. 16-17.

10. «Papers Bartra», 9, p. 19; vegeu també, a tall d'exemple, d'aquest mateix número les pàgines 18 i 20-21.

11. «Papers Bartra», 7, p. 19.

12. Ara no ens podem estendre en aquesta qüestió, però si ens fixem en la descripció que els crítics fan de Bartra en l'antologia i en la minsa selecció de poemes (cinc), ens adonem que les paraules de Calders no són del tot exactes, ja que sembla que els antòlegs intentin incorporar Bartra al realisme històric, sobretot agafant-se en l'experiència de l'exili; tanmateix per qüestions estilístiques, el poeta s'allunya de la classificació dels crítics. Vegeu, CASTELLET, Josep M. / MOLAS, Joaquim (1963): *Poesia catalana del segle XX*. Barcelona: Edicions 62, p. 111, 125, 166-168.

dreira, durant la darrera reunió algú del jurat es va presentar amb un exemplar del *Quetzalcòatl* del Fondo, i aleshores quatre membres del jurat s'oposaren a la inclusió de la meua obra, allegant que no era inèdita i, per tant, deixava de complir una de les especificacions de la convocatòria. Com devien respirar, pobrets, passat el perill! Abans ja no volien admetre el poema perquè només n'havia enviat una còpia mecanografiada».¹³

A banda d'aquestes informacions sobre l'ambient literari de l'època, Bartra no deixa passar l'oportunitat que la correspondència li dona per tal d'explicar-se i d'explicar la seva poesia. Aquest és un altre dels aspectes més rellevants de la correspondència bartriana. Ens trobem, doncs, amb unes línies que no podem passar per alt si volem entendre una mica més l'obra i el poeta, ja que s'hi deixa entreveure una declaració de principis literaris. Així, per exemple, en la correspondència amb Miquel Martí i Pol hi traspua la voluntat de Bartra de ser un referent per als poetes joves: «potser ja comença a ser hora de donar als joves (...) la idea que existeix una poesia catalana que s'adreça a la totalitat de l'ésser, una poesia de l'home que torna a les grans afirmacions i interrogacions, al misteri, a l'arrel, a l'ànima de la terra. El Cant dura més que la cançó. (...) en poesia, l'exigència de profunditat no és res més que l'anhel d'una vida més vivent. Crec que hem de tenir el coratge de mostrar junts la raó i el cor, la qual cosa té més a veure del que hom creu amb la creació literària, que és una manera de viure i de donar-se».¹⁴ Amb Pere Calders, en canvi, la confiança li permet parlar amb més llibertat de la percepció que es té de la seva obra, la qual «espera que «l'eternitat la canviï en ella mateixa», per dir-ho amb paraules d'un altre poeta. Tot això serà estrany si ho visc. Com m'ho és que encara es caigui en el clixé del meu whitmanisme, surrealisme, avantguardisme i altres endergues crítiques. Mai no he pretès «trencar motlles».¹⁵ En la mateixa carta descriu de manera molt diàfana el concepte de poeta que fonamenta la seva tasca literària: «De tot plegat, vull dir que tot home la missió del qual sigui la creació en l'ordre de l'esperit sap que ha de fer quelcom més que intentar ésser l'expressió de la consciència del seu temps: *ha d'ésser* aquesta consciència».¹⁶ Aquestes línies, doncs, són imprescindibles per traçar un mapa exhaustiu de la poètica bartriana.

De tots els volums de la col·lecció, el vuitè (2004) és, potser, el més curiós. Es tracta de l'edició d'un manuscrit datat el 1941 que respresenta el primer intent d'elaboració de la novel·la *Xabola* (1943), la qual, com s'explica en la introducció de l'opuscle, acabarà sent *Crist de 200.000 braços* (1974), la novel·la de Bartra sobre els camps de concentració francesos. La intenció de l'edició és posar-nos sobre la pista del procés que portarà Bartra a crear la novel·la de 1943 i uns anys més tard els canvis que hi aplicarà fins a obtenir-ne la versió definitiva. Al mateix temps, però, el text permet acostar al lector el món concentracionari i la literaturització que en fa Bartra, per tal de poder entendre més bé la novel·la. Diem que potser es tracta d'un número de la col·lecció molt més especialitzat per les característiques del material editat, el qual és molt fragmentari i es troba en un estadi força primitiu en la gestació literària. Tanmateix, permet aproximar-se una mica més a les entranyes, la maquinària del món bartrià, cosa que sempre és interessant per poder llegir i entendre les obres de Bartra de manera més completa.

Hem deixat per al final el comentari dels volums quatre (2000) i sis (2002) que suposen la presència de la literatura d'Anna Murià en la col·lecció. La relació entre els dos escriptors és prou coneguda i se n'ha parlat a bastament,¹⁷ però el quart volum de la col·lecció ens ofereix la possibilitat de reviure l'inici de la relació entre Bartra i Murià des de les seves respectives perspectives i (aquí rau la gràcia de l'edició) des de la pròpia literatura, ja que els dos contes publicats, «Hosanna», d'Anna Murià i «Una nit de vent», d'Agustí Bartra, són la literaturització del començament de

13. «Papers Bartra», 5, p. 25. L'«amic» al qual es refereix és l'escriptor Antoni Ribera.

14. «Papers Bartra», 3, p. 18.

15. «Papers Bartra», 7, p. 27.

16. «Papers Bartra», 7, p. 28.

17. Per a un resum complet i totes les referències vegeu la introducció de Jaume Aulet a «Papers Bartra», 4, p. 7-13.

la relació sentimental entre els dos escriptors. Deixant de banda el component anecdòtic, els textos ens interessen perquè presenten de costat, contraposats i complementats a l'hora, els universos literaris dels dos autors. A més, evidencien la riquesa de la literatura, que és capaç de narrar de maneres diferents el mateix fet, en què un mateix element (la nit o el vent, en aquest cas) pot ser descrit, utilitzat, transmès de maneres diferents.

L'altre volum dedicat a Murià és el sisè, el qual vol ser un homenatge a l'escriptora en l'any de la seva mort. En aquest cas ens trobem amb quatre contes que havien estat publicats en la premsa de l'època (entre 1944 i 1954), però que fins ara eren de difícil accés. Les narracions ens acosten a l'univers literari de Murià, tant pel que fa als temes (la dona, l'amor, el somni, el passat, la crítica social, etc.), com a l'estil i al simbolisme, molt proper a Agustí Bartra. Convé, doncs, tenir presents aquestes narracions per tal de completar un bon panorama de l'obra d'Anna Murià, gens menyspreable, però massa oblidada.

Així, doncs, la col·lecció «Papers Bartra» ens ofereix la possibilitat d'acostar-nos una mica més a l'obra i la vida d'Agustí Bartra a partir de textos que d'una manera o una altra s'hi relacionen. Aquest coneixement profund i detallat de l'obra i del poeta aporta llum a un corpus literari sovint oblidat o silenciats a causa dels prejudicis i les etiquetes vanes.